

Received: 2022/7/10

Accepted: 2023/4/9

from 21 to 42

Isa Mahmoodi Mazreavi

Ph.D student in Quranic and Hadith Sciences, Shahid Chamran University of Ahvaz (Responsible author).
maahmoodi1361@gmail.com

Mina shamkhi

Associate Professor of Shahid Chamran University of Ahvaz.
m.shamkhi@scu.ac.ir

Ghasem Bostani

Professor of Shahid Chamran University of Ahvaz.
gh.Bostani@scu.ac.ir

Keywords:

preaching, Islamic religion, Jafar bin Abi Talib (AS), religious missionaries.

**Characteristics of religious missionaries based on educational teachings of Quran and rituals.
Case Study: preaching Islam in Abyssinia by Jafar bin Abi Talib (A.S.)**

Abstract

The education and training of religious missionaries stand as a paramount responsibility for religious institutions and organizations. In the Holy Qur'an, God has provided numerous directives and practical guidance to the prophets, who served as the primary disseminators of religion throughout history. This research endeavors to delineate the attributes and qualities that define successful religious missionaries in their mission to propagate and advocate for Islam. Additionally, it aims to spotlight historical figures who have exemplified success in this capacity. The outcomes and conclusions of this research, conducted through a methodical library-based and descriptive-explanatory approach, underscore the essential traits that religious missionaries must possess in order to achieve success and realize their objectives. These encompass faith and belief-based attributes, scholarly qualities, moral integrity, and mental and physical aptitude. Furthermore, the research highlights the historical significance of Jafar bin Abi Talib's (may peace be upon him) mission to preach Islam in Abyssinia. This endeavor yielded several valuable outcomes and benefits, including a deeper understanding of the inherent qualities and inner potential of Islam, an enhanced appreciation for the importance and stature of religious missionaries, the imperative need for the selection, training, and deployment of capable missionaries by missionary institutions, and the unwavering commitment to uphold the foundational tenets of religion, among others.

ویژگی‌های مبلغان دینی بر مبنای آموزه‌های تربیتی قرآن و روایات مطالعه‌ی موردی: تبلیغ دین اسلام در حبشه از سوی جعفر بن ابی‌طالب^(ع)

چکیده

تربیت و آموزش مبلغان دینی از مهم‌ترین وظایف مؤسسات و نهادهای دینی و مذهبی است. خداوند در قرآن کریم نیز سفارش‌ها و توصیه‌های کاربردی فراوانی را به پیامبران کرده است که اصلی‌ترین مبلغان دین در طول تاریخ بوده‌اند. هدف از این پژوهش، شناخت ویژگی‌ها و خصوصیات مبلغان دینی موفق در امر تبلیغ و دعوت به اسلام و معرفی برخی از چهره‌های تاریخی موفق در این امر است. یافته‌ها و نتایج این پژوهش که به صورت کتابخانه‌ای و به روش تبیینی-توصیفی انجام گرفته است، نشان می‌دهد که مبلغان دینی برای موفق بودن و رسیدن به مقصود لازم است متصف به ویژگی‌هایی همچون خصوصیات ایمانی و اعتقادی، خصوصیات علمی، خصوصیات اخلاقی و خصوصیات روحی و جسمانی باشند؛ همچنین موضوع تبلیغ اسلام در حبشه از سوی جعفر بن ابی‌طالب^(ع) نتایج و فوایدی داشته است که شناخت ویژگی‌های ذاتی و قابلیت‌های درونی دین اسلام، اهمیت و جایگاه مبلغان دینی، لزوم گزینش، تربیت و به‌کارگیری مبلغان توانا از سوی مؤسسات تبلیغی، کوتاهی و عقب‌نشینی نکردن از ثوابت و مبانی دینی و غیره از جمله این نتایج و فواید است.

عیسی محمودی مزرعاوی
دانش آموخته دکتری علوم قرآن و حدیث، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران (نویسنده مسئول).
maahmoodi1361@gmail.com

مینا شمخی
دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.
m.shamkhi@scu.ac.ir

قاسم بستانی
استاد گروه علوم قرآن و حدیث، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.
gh.Bostani@scu.ac.ir

واژگان کلیدی:
تبلیغ، دین اسلام، جعفر بن ابی‌طالب^(ع)، مبلغان دینی.

۱. مقدمه

تبلیغ دین مهم‌ترین رسالت مبلغان دینی است که ایجاب می‌کند آنان برای به نتیجه رساندن این رسالت خطیر، باید متصف و متخلق به اوصاف و ویژگی‌های والایی باشند، همان‌گونه که پیامبران الهی و به‌ویژه پیامبر اسلام^(ص) و به شهادت قرآن کریم، چنین ویژگی‌های اخلاقی والا داشته‌اند.^۱ در طول تاریخ اسلام و تا حال حاضر نیز، مبلغان دینی بسیاری این مسئولیت را بر عهده گرفته و در این مسیر، متحمل مشکلات و سختی‌های فراوانی شده‌اند. نمونه‌ی بارز این مبلغان جعفر بن ابی‌طالب^(ع)، نماینده پیامبر^(ص) به‌سوی نجاشی پادشاه حبشه بوده است.

۱.۱. بیان مسئله

اعزام گروهی از مسلمانان به‌سوی حبشه از سوی پیامبر^(ص) برای تبلیغ دین اسلام را می‌توان نقطه‌ی عطفی در روابط میان مسلمانان و حبشیان، به‌ویژه پادشاه آنان، یعنی نجاشی قلمداد کرد. در این میان، نکات و آموزه‌های تربیتی این روابط و نوع رفتار و کردار مسلمانانی که مأمور به تبلیغ دین در حبشه و دعوت پادشاه آن به اسلام بوده‌اند، قابل‌توجه است و می‌تواند سرمشق همه‌ی مبلغان دینی در گستره‌ی زمانی و مکانی باشد.

درباره‌ی شرایط مبلغان دینی و مأموریت مسلمانان در حبشه، دو پرسش زیر مطرح می‌گردد:

۱. مبلغان دینی برای به نتیجه رسیدن مأموریت و رسالت تبلیغی خود باید متصف به چه اوصاف و ویژگی‌های اخلاقی و جسمانی باشند؟
۲. جعفر بن ابی‌طالب^(ع) که وظیفه‌ی تبلیغ دین اسلام در سرزمین حبشه را بر عهده داشت، چگونه توانست با راهکارهای تبلیغی مناسب و رهنمودهای تربیتی و تخلق به اخلاق حسنه، بر حبشیان و پادشاه آنان تأثیر بگذارد؟

اهمیت موضوع از آنجا نشأت می‌گیرد که اطلاع از اخلاق و روحیات یک مبلغ موفق که در شخصیت جعفر بن ابی‌طالب^(ع) تجلی‌یافته، باعث می‌شود که مبلغان دینی در هر زمان و مکان، با تخلق به این اوصاف و ویژگی‌ها، عملکرد بهتری داشته باشند و رسالت تبلیغی خود را به نحو احسن به سرانجام برسانند.

۲.۱. پیشینه‌ی پژوهش

درباره‌ی تبلیغ و مبلغان پژوهش‌هایی نگاشته شده است که در آن‌ها موضوعات گوناگونی درباره‌ی تبلیغ مانند روش‌های تبلیغ، انواع تبلیغ، راهکارهای تبلیغی، مراحل تبلیغ، ابزارهای تبلیغ، موانع تبلیغ، ویژگی‌های و اوصاف مبلغان و غیره بحث و بررسی شده‌اند. کتاب قرآن و تبلیغ^۱ از محسن قرائتی، مقاله‌ی «راهکارهای تبلیغی پیامبر اعظم^(ص)» از حمید نگارش، مقاله‌ی «مطالعه‌ی

۱- «وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ» (قلم: ۴).

۲- عنوان دیگر این کتاب بررسی آیات و روایات در روش تبلیغ دین است.

در سیره‌ی تبلیغی پیامبر^(ص)» از محمود یوسف مصطفی، مقاله‌ی «روش‌های دعوت و تبلیغ قرآنی از دیدگاه علامه طباطبایی» از رقیه صادقی نیری و مهین حاجی‌زاده، مقاله‌ی «بررسی روش‌های تبلیغ ادیان الهی» از عباس همایی، مقاله‌ی «شیوه‌ی تبلیغی پیامبر^(ص)» از زهرا ناظری و مقاله‌ی «گونه‌شناسی و تحلیل آسیب‌های اخلاقی تبلیغ دین» از مهدی احمدپور ازجمله‌ی این تألیفات و پژوهش‌ها هستند.

تفاوت این پژوهش با پژوهش‌های صورت گرفته در آن است که در این پژوهش، ویژگی‌های اخلاقی و روحی نمونه‌ی بارز یک مبلغ دین که سبب شده ایشان در به انجام رساندن مأموریت تبلیغی خود موفق عمل کند و به نتیجه‌ی مدنظر دست یابد، بررسی شده است تا مبلغان دینی امروزی با الگو قرار دادن ایشان، در به ثمر نشستن این مسئولیت الهی به نحو احسن و شایسته عمل کنند.

۲. واژه‌های «تبلیغ» و «دعوت» در لغت و اصطلاح

«بَلَّغْتَ الْمَكَانَ بُلُوغًا: وَصَلْتَ إِلَيْهِ»؛ یعنی به مکان مدنظر رسیدی (جوهری، ۱۴۰۷، ج ۴، ص ۱۳۱۶؛ ابن‌فارس، ۱۳۹۹، ج ۱، ص ۳۰۱)؛ و نیز ابلاغ و تبلیغ به معنای رساندن است و «بَلَّغْتَ الرِّسَالَةَ»: پیام را رساندم (جوهری، ۱۴۰۷، ج ۴، ص ۱۳۱۶؛ ابن‌منظور، ۱۴۱۴، ج ۸، ص ۴۱۹)؛ همچنین «الْبُلُوغُ وَالْبَلَاغُ» به معنای رسیدن به نهایت مقصد است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۱۴۴). «بَلَاغٌ» نیز به معنای تبلیغ است؛ مانند آیه‌ی «هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ» (ابراهیم، ۵۲) و آیه‌ی «بَلَاغٌ فَهَلْ يَهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ» (احقاف: ۳۵) و نیز آیه‌ی «مَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْأَمِينُ» (یسک ۱۷) و «فَأَمَّا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ» (رعد: ۴۰) و «وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ» (مائده: ۶۷) (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۱۴۴).

دعوت نیز از «دَعَوَ» به معنی کشاندن چیزی یا کسی به سوی خود با صوت و کلام است (ابن‌فارس، ۱۳۹۹، ج ۲، ص ۲۷۹) و «دَاعِيَهُ» به کسی گویند که مردم را به گمراهی یا هدایت دعوت می‌کند (ابن‌الزهری، ۲۰۰۱، ج ۳، ص ۷۸)، همان‌گونه که در قرآن کریم در توصیف پیامبر^(ص) آمده است: «وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا» (احزاب: ۴۶) (زبیدی، بی‌تا، ج ۳۸، ص ۴۷).

۳. روایات اعزام گروهی از مسلمانان به حبشه

برخی روایت‌ها هدف از اعزام گروهی از مسلمانان به سوی حبشه را نجات یافتن از دست اذیت و آزارهای مشرکان مکه و ترس از فتنه دانسته‌اند (ابن‌اسحاق، ۱۳۹۸، ص ۱۷۴؛ واقدی، ۱۴۰۹، ص ۲۱، مقدمه؛ طبری، ۱۴۲۰، ج ۱۳، ص ۵۴۰)؛ اما بنا بر روایت‌های دیگری، هدف از آن تبلیغ دین اسلام و دعوت نجاشی پادشاه حبشه و دیگر حبشیان به این دین بوده است (طبری، ۱۴۲۰، ج ۲۳، ص ۲۰۹؛ طبرسی، ۱۴۱۵، ج ۹، ص ۴۰۵)؛ همان‌گونه که برخی از معاصران به این امر تصریح کرده و یکی از اهداف و دلایل آن را تبلیغ دین اسلام دانسته‌اند (العوده، بی‌تا، ص ۲۴). روایات نشان از آن دارد که دست‌کم یک‌بار میان مسلمانان و نجاشی پادشاه حبشه ملاقات صورت گرفته و میان آنان و وی پیرامون دین اسلام و مسائل و آموزه‌های آن، گفتگو و بحث‌هایی انجام شده است

(ابن خزیمه، ۱۴۲۴، ج ۲، ص ۱۰۷۹؛ طبرانی، ۱۴۰۴، ص ۲۲۲). بیشتر روایات نماینده و متکلم مسلمانان در مجلس نجاشی را جعفر بن ابی طالب گزارش کرده‌اند (ابن اسحاق، ۱۳۹۸، ص ۲۱۸؛ بیهقی، ۱۴۰۵، ج ۲، ص ۲۹۸).

گزارش‌هایی که از نحوه‌ی برخورد جعفر در مقابله با نجاشی و نیز شیوه‌ی سخن و ویژگی‌های رفتاری و کرداری وی در حضور نجاشی که در منابع روایی نقل شده‌اند، می‌توانند برای همه‌ی مبلغان دینی حائز اهمیت باشند و آن‌ها را الگوی مناسبی برای روش تبلیغی و دعوت خود قرار بدهند.

۴. معرفی جعفر بن ابی طالب^(ع)

جعفر فرزند ابی طالب^(ع)، پسرعموی پیامبر^(ص) و برادر بزرگ‌تر امام علی^(ع) است که ۱۰ سال از وی بزرگ‌تر بود (ابن عبدالبر، ۱۴۱۲، ج ۱، ص ۲۴۲؛ ابن اثیر، ۱۴۰۹، ج ۱، ص ۳۴۱؛ ذهبی، ۱۴۰۵، ج ۱، ص ۲۰۶). از القاب وی طیار، ذوجناحین، صاحب‌الهجرتین است. وی در جنگ موته در سال هشتم هجری به شهادت رسید (ابونعیم اصفهانی، ۱۴۱۹، ج ۲، ص ۵۱۱).

۵. معرفی نجاشی پادشاه حبشه

نجاشی لقب پادشاه سرزمین حبشه بود که مقارن با زمان پیامبر^(ص) بر آنجا فرمانروایی می‌کرد و گفته شده است که مسلمانان با دستور پیامبر^(ص) به قلمروی وی هجرت کرده‌اند. از نظر برخی، ابرهه که برای خراب کردن کعبه به مکه حمله نمود، جد نجاشی‌ای است که در زمان پیامبر^(ص) فرمانروای حبشه بود (ابوالسعود، بی‌تا، ج ۹، ص ۲۰۱)؛ اما برخی دیگر معتقدند که ابرهه دوست نجاشی‌ای بود که جد نجاشی زمان پیامبر^(ص) است (طبرسی، ۱۴۱۵، ج ۱۰، ص ۴۴۲). گفته شده که دین نجاشی مسیحیت بوده است (جاحظ، ۱۳۸۴، ج ۳، ص ۳۱۲).

۶. مختصری از تقابل و گفتگوی جعفر بن ابی طالب^(ع) و نجاشی

روایات نقل شده از تقابل و گفتگوی میان جعفر بن ابی طالب^(ع) به نمایندگی از مسلمانان و نجاشی پادشاه حبشه نشان می‌دهد که جعفر^(ع) در این ملاقات، ابتدا اعتقادات دوران جاهلیت از جمله بت پرستی و قطع رحم و غیره را مورد هجمه قرار می‌دهد و سپس اعتقادات دین نوپای اسلام مانند یگانه پرستی و صلح‌رحم و غیره را که از سوی پیامبر^(ص) آورده شده است، به حاضران معرفی می‌کند. بخشی از این گفتگو که در کتب سیره و تاریخ نقل شده، این گونه است:

«... فَكَانَ الَّذِي كَلَّمَهُ جَعْفَرُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ^(ع)، فَقَالَ لَهُ: أَيُّهَا الْمَلِكُ، كُنَّا قَوْمًا أَهْلَ جَاهِلِيَّةٍ، نَعْبُدُ الْأَصْنَامَ، وَنَأْكُلُ الْمَيْتَةَ، وَنَأْتِي الْفَوَاحِشَ، وَنَقْطَعُ الْأَرْحَامَ، وَنُسِيءُ الْجَوَارِ، وَيَأْكُلُ الْقَوِيُّ مِنَ الضَّعِيفِ، فَكُنَّا عَلَى ذَلِكَ، حَتَّى بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْنَا رَسُولًا مِنَّا، نَعْرِفُ نَسَبَهُ وَصِدْقَهُ وَأَمَانَتَهُ وَعَقَاقَهُ، فَدَعَانَا إِلَى اللَّهِ لِنُوحِدَهُ وَنَعْبُدَهُ، وَنَخْلَعَ مَا كُنَّا نَعْبُدُ نَحْنُ وَأَبَاؤُنَا مِنْ دُونِهِ مِنَ الْجِجَارَةِ وَالْأَوْثَانِ وَأَمْرَنَا بِصِدْقِ الْحَدِيثِ، وَآدَاءِ الْأَمَانَةِ، وَصِلَةِ الرَّحِمِ، وَحُسْنِ الْجَوَارِ...» (ابن اسحاق، ۱۳۹۸، ص ۲۱۳؛ ابن هشام، ۱۳۷۵،

ج ۱، ص ۳۳۴؛ ابن خزیمه، ۱۴۲۴، ج ۲، ص ۱۰۸۰).

۷. اوصاف و ویژگی‌های مبلغ و دعوت‌کننده‌ی موفق

ویژگی‌هایی که در شخصیت جعفر بن ابی‌طالب^(ع) در برابر نجاشی نمایان شد، مؤلفه‌های اصلی زیر را دارد:

۱.۷. ویژگی‌های ایمانی و اعتقادی

این ویژگی‌های و اوصاف ناشی از ایمان و اعتقادات انسان است که مرتبه آن‌ها نزد هرکس متفاوت است. اتصاف به این ویژگی‌ها لازمه‌ی موفق بودن مبلغان دینی است.

۱.۱.۷. اخلاص

یکی از ویژگی‌هایی که در شخصیت جعفر مجسم گردید، خلوص نیت وی در تبلیغ دین اسلام و دفاع از آن بوده است. وی در راه تبلیغ دین الهی، ترک وطن کرد و انواع خطرات مسیر و حضور در بلاد غربت را به جان خرید و تنها در راه رضای خداوند متعال گام برداشت. «اخلاص در عمل رمز موفقیت مبلغ است و اگر تبلیغ به خاطر خدا انجام گیرد، بر دل‌ها اثر خواهد گذاشت» (قرائتی، ۱۳۸۸، ص ۴۸)، همان‌گونه که امام علی^(ع) در این‌باره فرموده است: «فِي إِخْلَاصِ النَّيَّاتِ نَجَاحُ الْأُمُورِ» (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۹۳).

۲.۱.۷. توکل

از صفات دیگری که در شخصیت جعفر بن ابی‌طالب نمایان شد، توکل بر خداوند متعال در به ثمر رساندن مأموریت تبلیغی خود بوده است. «توکل» یا «توکیل» در لغت به معنای آن است که بر کسی غیر از خود تکیه کنی و او را نماینده خویش قرار دهی و «وکیل» بر وزن فعیل به معنای مفعول است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۸۸۲) و معنای آیه‌ی «وَكَفَى بِاللَّهِ وَكَيْلًا» (نساء: ۸۱)، آن است که اگر خداوند متولی امور تو باشد، تو را کفایت می‌کند و معنای آیه‌ی «حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ» (آل عمران: ۱۷۳) نیز همین است و «وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ» (انعام: ۱۰۷) یعنی تو موکل و حافظ آنان نیستی (همان).

از برخی روایات (ابن اسحاق، ۱۳۹۸، ص ۲۱۴؛ ابن هشام، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۳۳۵) برمی‌آید، جعفر و یارانش پیش از اینکه در مقابله با نمایندگان قریش، نزد نجاشی حضور یابند، درباره‌ی نحوه‌ی اظهار دین و عقیده‌ی خود به مشورت پرداختند و رأی و نظر نهایی جعفر^(ع) آن بود که بر خداوند متعال توکل کند و آموزه‌های دین اسلام و عقاید خود را بدون هیچ ملاحظه‌ای اظهار نماید و این موضوع نشان از توکل بالای ایشان دارد. در روایات نیز بر توکل و اهمیت آن تأکید بسیار شده است. امام علی^(ع) در این‌باره فرموده است: «مَنْ تَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ تَسَهَّلَتْ لَهُ الصَّعَابُ؛ توکل بر خداوند، سختی‌ها را آسان می‌گرداند» (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۱۹۷).

هر مبلغی باید در همه‌ی حالات خود به خداوند تکیه کند و به قدرت وی یقین داشته باشد و اطمینان حاصل نماید که همه‌چیز به دست خداوند است و اگر او نخواهد، هیچ اتفاقی رخ نخواهد داد و با همین اعتقاد، مأموریت تبلیغی خود را پیش برد؛ زیرا اعتقاد و یقین به قدرت خداوند مایه قوت قلب است. امام علی^(ع) فرموده است: «أَصْلُ قُوَّةِ الْقَلْبِ التَّوَكُّلُ عَلَى اللَّهِ؛ ریشه و اصل قوت قلب، توکل بر خداوند است» (همان).

نه تنها مبلغان دینی، بلکه همه‌ی مؤمنان باید بر خداوند متعال توکل کنند، همان‌گونه که فرموده است: «وَ عَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ» (ابراهیم: ۱۱). مؤمنان، تنها باید بر خداوند توکل کنند و تنها از او یاری بجویند؛ در نتیجه، همان‌گونه که جعفرین‌ابی‌طالب^(ع) در مجلس نجاشی و در حضور مقامات بلندپایه و لشکریان حبشه و نیز در حضور نمایندگان قریش، با توکل بر خدا و بدون هیچ واهمه‌ای، به تبلیغ دین اسلام و دفاع از آن و ذکر بخشی از مشکلات جاهلیت و ذم آیین بت‌پرستی پرداخت، مبلغان دینی نیز باید با توکل به خداوند و با این باور که هر شر و خیری جز با اراده و مشیت خدا اتفاق نخواهد افتاد، به تبلیغ دین پردازند و این موضوع از زبان مؤمنان در قرآن ذکر شده است: «قُلْ لَنْ يَصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَ عَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ» (توبه: ۵۱).

۲.۷. ویژگی‌های علمی

یکی از ویژگی‌های بارزی که هر مبلغی لازم است به آن متصف باشد، مسلح بودن به سلاح علم و دانش و بصیرت در زمینه‌های مرتبط است، همان‌گونه که در قرآن آمده است: «قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَ مَنِ اتَّبَعَنِي...» (یوسف: ۱۰۸). این امر حاکی از آن است که هر مبلغی و به‌ویژه مبلغان دینی معاصر، باید برای مقابله با حمله‌ی فکری و فرهنگی و جنگ نرمی که اسلام را مورد هدف قرار داده است، از سطح بالایی از دانش فکری و علمی برخوردار باشند. روایات مقابله و سخنرانی جعفرین‌ابی‌طالب^(ع) در مجلس نجاشی نشان می‌دهد که وی از این سطح علمی بهره برده است، به‌طوری‌که سخنان سنجیده و تأثیرگذاری برای تبلیغ دین اسلام و دفاع از آن به زبان رانده است. سخنرانی جعفر^(ع) در مجلس نجاشی از سه منظر بحث می‌شود:

۱.۲.۷. احاطه‌ی علمی به دین اسلام و عقاید و احکام آن

لازمه‌ی تبلیغ دین اسلام و تشویق دیگران به گرایش به آن، آشنایی کامل مبلغان دینی به اعتقادات و احکام آن است. ذکر و یادآوری موضوعات و احکام اسلامی به‌ویژه شق مربوط به نکات اخلاقی و تربیتی آن باعث ایجاد ذهنیت مثبت نسبت به این دین و مجذوب گردیدن به آن می‌شود. در روایات مرتبط با حضور جعفر^(ع) نزد نجاشی، برخی از دلایل گرویدن مسلمانان به این دین از زبان جعفر بیان شده است که شامل نکات اخلاقی و انسانی مانند صلح‌رحم، راست‌گویی، رعایت حقوق همسایه، ادای امانت و غیره بوده است (ابن‌خزیمه، ۱۴۲۴، ج ۲، ص ۱۰۸۰؛ طبرانی، ۱۴۰۴، ص ۲۲۲).

۲.۲.۷. احاطه‌ی علمی به عقاید و احکام ادیان و مذاهب دیگر

از جمله ویژگی‌های یک مبلغ دینی احاطه‌ی علمی وی به عقاید و احکام مذاهب و ادیان دیگر است تا بتواند نکات ضعف و اشکالات آن‌ها را برای مردم هویدا کند و برای تبلیغ دین اسلام به کار ببرد. در روایات آمده است، هنگامی که نجاشی از جعفر علت ترک دین اجدادی خود یعنی بت‌پرستی را جویا شده است، وی در پاسخ، به برخی از اشکالات و عیوب اخلاقی و گمراهی موجود در اعتقادات جاهلیت مانند بت‌پرستی و قطع رحم و غیره اشاره کرده است^۱ که این امر با هدف ایجاد حالتی تنفرانگیز نسبت به عقاید ذکرشده و روی آوردن به دینی با گرایش‌های اخلاقی و انسانی والا بوده است. مبلغان دینی باید به نکات ضعف عقایدی ادیان و مذاهب دیگر آشنایی داشته باشند. بر مبلغان دینی واجب است که با احاطه‌ی علمی به عقاید درونی این گرایش‌ها، در جهت برخورد و رد آن‌ها بپردازند و دین اسلام را به‌عنوان دین برتر معرفی کنند و شبهات مطرح‌شده را دفع نمایند. در تاریخ شیعه آمده است که معصومین^(ع) به همه‌ی مبانی و اعتقادات دیگر مذاهب و ادیان آشنایی و احاطه‌ی کامل داشتند و با صاحب هر مذهبی، با تسلط به مبانی اعتقادی و فقهی او مناظره می‌کردند. مناظره‌ی امام رضا^(ع) با جاثلیق، عالم بزرگ مسیحی، عمران صابی، عالم زرتشتیان و رأس بزرگ یهودیان و غیره معروف و مشهور است.

۳.۲.۷. شناخت مبانی و اصول تبلیغی

از دیگر وظایف مبلغان دینی آشنایی با مبانی و اصول تبلیغی دین اسلام است. داشتن بلاغت در سخنرانی‌های تبلیغی یکی از این اصول است. «در تبلیغات اسلامی، پیام باید رسا و گویا و متناسب با فرهنگ هر عصر باشد تا در دل‌ها و اندیشه‌ها نفوذ کند» (علی‌مرادی، ۱۳۹۵، ص ۲۱). از شیوه‌های مؤثر در تبلیغ قرآنی، صراحت و شفاف‌سازی پیام است. خداوند به پیامبر^(ص) می‌فرماید: «وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا» (نساء: ۶۳). این آیه دلیلی بر برتری بلاغت است که منظور از آن این است که آدمی مقصود سخن خود را با الفاظ کوتاه و چینش نیکوی عبارات به دیگران برساند (طبرسی، ۱۴۱۵، ج ۳، ص ۱۱۸).

روایات مقابله و گفتگوی جعفر^(ع) با نجاشی حاکی از به‌کار بردن عبارات‌های کوتاه اما نفوذپذیر و تأثیرگذار از جانب جعفر^(ع) بوده است، به‌طوری‌که سخنرانی وی و در ادامه، تلاوت آیاتی از قرآن کریم موجب منقلب شدن احوال حاضران و جاری شدن اشک از چشمانشان شده است (ابن‌اسحاق، ۱۳۹۸، ص ۲۱۵؛ ابن‌ابی‌حاتم، ۱۴۱۹، ج ۴، ص ۱۱۸۵؛ ابن‌حبان، ۱۳۹۳، ج ۱، ص ۶۵؛ واحدی، ۱۴۱۲، ص ۱۰۸).

این موضوع ایجاب می‌کند که مبلغان دینی به حفظ آیات قرآن و آشنایی به تفسیر و معانی آن مبادرت بورزند تا به موقع لزوم از آیات این کتاب انسان‌ساز برای هدایت بشریت بهره ببرند.

۱- قَالَ لَهُ: أَيُّهَا الْمَلِكُ كُنَّا قَوْمًا أَهْلَ جَاهِلِيَّةٍ، نَعْبُدُ الْأَصْنَامَ، وَنَأْكُلُ الْمَيْتَةَ، وَنَأْتِي الْفَوَاحِشَ، وَتَقَطُّعُ الْأَرْحَامَ، وَنُؤَسِيءُ الْجَوَارِ، وَيَأْكُلُ الْقَوِيُّ مِمَّا الضَّعِيفُ... (نک: بخش ۶، گفتگوی جعفر^(ع) و نجاشی).

آشنایی و حفظ احادیث معصومین^(ع) نیز برای پیشرفت تبلیغ دین و مذهب از دیگر وظایف مبلغان است.

شناخت جایگاه طرف مقابل و خطاب قرار دادن وی با الفاظ متناسب از دیگر اصول و مبانی تبلیغی است، به طوری که در روایات آمده که جعفر^(ع) در مقابله با نجاشی، وی را پادشاه خوانده و عدل وی را متذکر شده است (ابن اسحاق، ۱۳۹۸، ص ۱۷۴؛ ابن هشام، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۳۲۱).

تسلط مبلغ دینی به زبان محیط و مکانی که در آن، برای تبلیغ دین مأموریت یافته است، از دیگر ویژگی‌های یک مبلغ توانا است. آیهی «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ» (ابراهیم: ۴) نشان‌دهنده‌ی اهمیت این موضوع است. برخی اخبار نشان‌دهنده‌ی آشنایی نجاشی با زبان عربی بوده است (ابن قتیبه، ۱۳۹۷، ج ۲، ص ۱۱۲؛ خطابی، ۱۴۰۲، ج ۱، ص ۷۱۹)؛ اما اخبار دیگری بیانگر آن است که جعفر^(ع) خود به زبان حبشیان تسلط داشته و مترجم مسلمانان در آن مجلس بوده و حتی آیات قرآن را به زبان آنان ترجمه کرده است (ابن کثیر، ۱۳۹۵، ج ۴، ص ۱۶۹) و این صفت باید در مبلغان دینی وجود داشته باشد و آشنایی به زبان و فرهنگ اطرافیان در یک محیط از لوازم مقدماتی تبلیغ دین است.

۳.۷. ویژگی‌های اخلاقی

این ویژگی‌ها به خلق و خوی انسان مربوط می‌شود. مبلغان دینی لازم است در سطح بالایی از اخلاقیات و تربیت اسلامی باشند و در این راه سعی در رسیدن به کمال داشته باشند. مؤسسات دینی نیز در تربیت مبلغان دینی این مهم را در نظر بگیرند و مبلغانی با خلق و خوی اسلامی و قرآنی تربیت کنند.

۱.۳.۷. جرئت و شجاعت در انجام مأموریت تبلیغ

از مهم‌ترین ویژگی‌های مبلغان دینی داشتن شجاعت کافی در تبلیغ دین است، به گونه‌ای که یک مبلغ، در راه تبلیغ تعالیم و مبانی اسلام و قرآن، هیچ‌گونه ترس و واهمه‌ای به خود راه ندهد و با قدرت و شجاعت، مسیر و مأموریت تبلیغی خود را به سرانجام رساند، همان‌گونه که در قرآن آمده است: «الَّذِينَ يَبُلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَ لَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَ كَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا» (احزاب: ۳۹).

موضع جعفر^(ع) در مجلس نجاشی حکایت از جرئت و شجاعت بی‌نظیر وی در تبلیغ دین و بیان اعتقادات خود است. در اخبار و روایات مربوطه نقل شده است، هنگامی که نجاشی از جعفر پیرامون اعتقاد مسلمانان درباره‌ی حضرت عیسی^(ع) سؤال می‌کند، جعفر^(ع) و با اطلاع قبلی از این موضوع که بیشتر مسیحیان آن حضرت را فرزند خدا می‌دانند، در حضور بزرگان آنان در این مجلس، با شجاعت توصیف نشدنی بر این اعتقاد خط بطلان می‌کشد و اعتقاد اسلام و قرآن درباره‌ی بنده بودن وی را بیان می‌کند (ابن اسحاق، ۱۳۹۸، ص ۲۱۵؛ ابن هشام، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۳۳۷؛ ابن کثیر، ۱۳۹۵، ج ۴، ص ۱۸۲).

۲.۳.۷. حکمت

«حکمت» در اصل لغت به معنای منع است؛ زیرا حکمت از جهل و نادانی جلوگیری می‌کند (ابن فارس، ۱۳۹۹، ج ۲، ص ۹۱) و نیز «حکمت» به معنای شناخت بهترین چیزها به واسطه‌ی بهترین دانش‌هاست (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۲، ص ۱۴۰)؛ نیز گفته شده است که «حکمت» رسیدن به حق با علم و عقل است و حکمتی که به برخی انسان‌ها داده می‌شود، به معنی شناخت موجودات و انجام کارهای شایسته و نیکوست؛ مانند «وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ» (لقمان: ۱۲) (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۲۴۹). حکمت یکی از بارزترین صفاتی است که هر مبلغ و دعوت‌کننده به دین اسلام باید به آن متصف باشد؛ زیرا خداوند به پیامبر^(ص) فرمان داده است که «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَ الْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَ جَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ...» (نحل: ۱۲۵). از مصادیق حکمت که در شخصیت جعفر^(ع) در مقابله با حبشیان متبلور شد، تبلیغ و بزرگ‌نمایی و جوه و نقاط مشترک میان همه‌ی ادیان الهی بود تا طرف مقابل یعنی حبشیان مسیحی، حساسیت کمتری نسبت به دین اسلام نشان دهند و مبادی دین اسلام و مسیحیت را از یک منبع بدانند. وی در سخنرانی خود از آموزه‌هایی مانند توحید و یکتاپرستی، ترک بت‌پرستی و سفارش به مکارم اخلاقی که وجه مشترک همه‌ی ادیان الهی است، یاد کرد (ابن اسحاق، ۱۳۹۸، ص ۲۱۵؛ ابن خزیمه، ۱۴۲۴، ج ۲، ص ۱۰۸۰).

در تبلیغ دین لازم است که گوینده سخن خود را از نقاط مشترک و مورد اتفاق میان خود و مخاطب آغاز کند و این امر باعث تسهیل گفتگو میان آنان می‌شود؛ اما اگر مبلغ سخن خود را با نقاط اختلافی آغاز نماید، نتیجه‌ی مدنظر حاصل نمی‌گردد، به‌ویژه اینکه اختلافات عمیق باشد (یوسف مصطفی، ۱۳۸۶، ص ۲۶۸).

البته مقدمه‌ی شناخت مبلغان دینی از نقاط اشتراک و اختلاف با طرف مقابل، شناخت وی و یا در اصطلاح، «مخاطب‌شناسی» است. مخاطب‌شناسی یعنی آشنایی مبلغ با جامعه‌ی هدف و ویژگی‌های آن است که درنهایت، در شیوه‌ی ارائه‌ی محتوا و حتی خود محتوا مؤثر خواهد بود (کهوند، ۱۳۹۶، ص ۸۵).

۳.۳.۷. خوش اخلاقی و نرم‌خویی و سعه‌صدر

یکی از دیگر ویژگی‌های مبلغان موفق تخلق به صفاتی مانند خوش‌اخلاقی و نرم‌خویی و تواضع و مدارا با دیگران است. «ویژگی‌ها و صلاحیت‌های اخلاقی مبلغ مهم‌ترین نقش را در موفقیت وی در امر تبلیغ دارد» (احمدپور، ۱۳۹۷، ص ۳۶). خوش‌اخلاقی و دوری گزیدن از تندخویی و پرخاشگری شرط اصلی جذب مردم به سوی دین است. مبلغ دینی زمانی به موفقیت در به ثمر رساندن مأموریت خود نائل می‌شود که خود متخلق به اخلاق اسلامی باشد.

در قرآن کریم خطاب به پیامبر^(ص) آمده است: «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ...» (آل عمران: ۱۵۹). ادب و احترام به مردم از ویژگی‌های شخصیتی پیامبر^(ص) بود و آن حضرت در مقام دعوت و تبلیغ دین، حتی با کافران و مشرکان با نهایت احترام

و نواضع سخن می‌گفت. مردم بسیاری با نژاد و قومیت و طبایع و اوصاف گوناگون مورد خطاب دعوت پیامبر^(ص) قرار گرفتند؛ اما هیچ‌گاه در گفتار وی کاستن از منزلت آدمی وجود نداشت (یوسف مصطفی، ۱۳۸۶، ص ۲۶۷).

فرمان برخورد نرمخویانه با طرف مقابل در آیات مربوط به فرمان خداوند به حضرت موسی^(ع) در مقابله با فرعون نیز ذکر شده است: «فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيْنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى» (طه: ۴۴). در تفسیر این آیه در روایات آمده است که در اینجا، موسی^(ع) و هارون^(ع) از جانب خداوند فرمان داشتند تا با درشتی و غلظت با فرعون گفتگو نکنند و او را با کنیه خطاب قرار دهند (طهرسی، ۱۴۱۵، ج ۷، ص ۲۳) و یا اینکه در گفتگو با وی، از تندی و خشونت خودداری کنند؛ زیرا همین خویشتن‌داری از تندی واجب‌ترین آداب دعوت است (طباطبایی، بی‌تا، ج ۱۴، ص ۱۵۴).

«در اندیشه‌ی تربیتی اسلام، بداخلاقی علت بسیاری از موانع ارتباطی بوده و در مقابل، حُسن خُلُق سبب ایجاد ارتباط پایدار میان فردی است» (خاکپور و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۳۰). در روایتی نیز، بداخلاقی انسان عامل وحشت نزدیکان و آشنایان وی و تنفر و دوری غریبه‌ها دانسته شده است^۱ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۲۶۴).

در اخبار مربوط به مجلس نجاشی گزارش شده است که جعفرین‌ابی‌طالب^(ع) با ادب و حُسن خُلُق و به‌کار بردن الفاظی که از هرگونه سوء‌ادب به دور بود، سخن گفته و با سخنان و حُسن خُلُق خود سبب متأثر شدن نجاشی و جذب وی به دین اسلام گردیده است؛ همچنین ایشان با سعه‌صدر و تحمل اهانت‌های نمایندگان قریش توانست با گشاده‌رویی به سؤالات نجاشی درباره‌ی دین اسلام و آموزه‌های آن پاسخ مناسب دهد. سعه‌صدر آن‌قدر مهم است که خداوند در یادآوری نعمت‌های خود به پیامبر^(ص)، ابتدا از شرح صدر وی یاد کرده است^۲؛ همچنین حضرت موسی^(ع) برای به‌ثمر رساندن مأموریت خود در مقابله با فرعون، پیش از هر چیز شرح صدر و فراخ سینه را از خداوند مسئلت کرده است^۳. در آیه‌ی «قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي» (طه: ۲۵) گفته شده که منظور درخواست افزایش قدرت خود برای کنترل به‌درآوردن شهوت و غضب و هواهای نفسانی است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۴۷۷)؛ همچنین گفته شده است که شرح صدر در اینجا کنایه از درخواست فراخی و گنجایش سینه برای افزایش طاقت و تحمل وی در انجام مأموریت است (طباطبایی، بی‌تا، ج ۱۴، ص ۱۴۵).

در نتیجه، سعه‌صدر و تحمل سختی‌های مأموریت تبلیغ و کنترل کردن خشم و غضب خود در انجام این مأموریت از مهم‌ترین پایه‌های موفقیت در این راه است که مبلغان لازم است به آن متصف باشند.

۱- «الامام علی^(ع)؛ سُوءُ الْخُلُقِ يُوْجِشُ الْقَرِيبَ وَ يَنْقُرُ الْبَعِيدَ».

۲- «أَلَمْ تَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ» (شرح: ۱).

۳- «قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي» (طه: ۲۵).

۷.۳.۴. صبر

از مهم‌ترین صفات و ویژگی‌های دیگری که هر مبلغی باید به آن متصف باشد، صبر و بردباری در مقابله با مشکلات و سختی‌های مأموریت تبلیغی است. خداوند متعال در آیات فراوانی از قرآن کریم، پیامبر اسلام^(ص) را به صبر و بردباری در مقابل سختی‌ها امر کرده است: ^۱ «فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعَرْشِ مِنَ الرُّسُلِ» (احقاف: ۳۵)؛ «فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ» (طه: ۱۳۰)؛ «وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا...» (طور: ۴۸). صبر از مهم‌ترین ابزارهای پیروزی پیامبران و اولیای الهی در مواجهه با جبهه‌ی باطل بوده است؛ همچنین درباره‌ی صبر پیامبران آمده است: «وَلَقَدْ كَذَّبْتَ رَسُولًا مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كَذَّبُوا وَوُودُوا حَتَّىٰ أَنَاهُمْ نَصْرُنَا...» (انعام: ۳۴). از این آیات هویداست که بدون صبر در برابر سختی‌ها و بالا بردن قدرت تحمل مشکلات پیش رو در مأموریت تبلیغی، این مأموریت به شکست خواهد انجامید. گزارش‌هایی که درباره‌ی اذیت و آزار حبشیان نسبت به مسلمانانی که در حبشه مأمور تبلیغ دین بودند، نقل شده است و صبر و بردباری بی‌نظیری که آنان از خود نشان داده‌اند (احمد، ۲۰۱۲، ص ۱۵)، در این باب می‌گنجد؛ در نتیجه، هر مبلغ موفق باید در مقابل اذیت و آزار دیگران، صبر و بردباری از خود نشان دهد و به مأموریت تبلیغی خود ادامه دهد و به سادگی عقب‌نشینی نکند؛ زیرا «إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ» (بقره: ۱۵۳) و «وَاللَّهُ يَجِبُ الصَّابِرِينَ» (آل عمران: ۱۴۶).

صبر در مقابل مشکلات و سختی‌ها به قدری اهمیت دارد که در روایات، جایگاه آن نسبت به ایمان، مانند جایگاه سر به دیگر اعضای بدن است.^۲

۷.۴.۰. ویژگی‌های روحی و جسمانی

برخی از علوم و فنونی که یک مبلغ دینی برای به ثمر رساندن مأموریت تبلیغی خود باید آن‌ها را داشته باشد، اکتسابی هستند. علوم اکتسابی علمی هستند که فرد یا همان مبلغ باید برای فراگیری آن‌ها سعی و تلاش کند؛ مانند کسب علم و دانش و غیره؛ اما برخی امور و امتیازات به شکل فطری و به‌عنوان موهبت در سرشت برخی انسان‌ها نهادینه شده است که به آن‌ها ویژگی‌های روحی و جسمانی گفته می‌شود. هر مبلغی برای انجام مأموریت تبلیغی خود علاوه بر دانش اکتسابی، باید چنین موهبت‌ها و عناصر فطری‌ای داشته باشد تا بتواند با بهره بردن از آن‌ها، مأموریت خود را به سرانجام برساند.

۷.۴.۱. مهیا بودن عناصر فطری موردنیاز مأموریت تبلیغی

از جمله ویژگی‌هایی که به شکل فطری و به‌عنوان موهبت در سرشت برخی انسان‌ها وجود دارد، هوش و ذکاوت است. گزارش‌های نقل شده از گفتگوی جعفر بن ابی‌طالب^(ع) حاکی از هوش و

۱- فرمان «فَاصْبِرْ» یا «وَاصْبِرْ» به پیامبر^(ص) نزدیک به ۲۰ بار در آیات قرآنی تکرار شده است.

۲- «الصَّبْرُ مِنَ الْإِيمَانِ كَالرَّاسِ مِنَ الْبَدَنِ» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۹، ص ۲۰۳).

ذکاوت بالای جعفر^(ع) در پاسخگویی به پرسش‌های نجاشی و گزینش آیات قرآنی مرتبط با اعتقادات حاضران در این مجلس است (ابن اسحاق، ۱۳۹۸، ص ۲۱۳؛ ابن هشام، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۳۳۴؛ ابن حنبل، ۱۴۲۱، ج ۳، ص ۲۶۳ و ج ۳۷، ص ۱۷۰). در روایات درباره‌ی لزوم باهوش و محتاط بودن مؤمنان آمده است: «الْمُؤْمِنُ كَيْسٌ قَطِنْ حَذِرٌ» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۶۴، ص ۳۰۷).

فصاحت در تکلم نیز از جمله امتیازاتی است که جعفر بن ابی‌طالب^(ع) در سخنرانی خود از آن بهره می‌برد. این موهبت به برخی اشخاص اختصاص داده شده است. در قرآن کریم و در داستان مربوط به مأموریت موسی^(ع) برای مقابله با فرعون، حضرت موسی^(ع) از خداوند درخواست می‌کند که هارون برادر خویش نیز در این مأموریت مشارکت داشته باشد؛ زیرا او فصیح‌تر است: «وَ أَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ» (قصص: ۳۴). در اینجا، «فصح» به معنی خالص بودن چیزی از زوائد است و مرد فصیح کسی است که به نیکویی سخن گوید (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۶۳۷).

علاوه بر آن، مبلغ باید از قوت جسمانی و بصیرت کافی بهره‌مند باشد. در قرآن کریم درباره‌ی اوصاف برخی از پیامبران آمده است: «وَ اذْكَرْ عِبَادَنَا اِبْرَاهِيمَ وَ اِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ اُولَى الْاَلْيَدِ وَ الْاَبْصَارِ» (ص: ۴۵)؛ که در اینجا مقصود، داشتن نیرو و بصیرت برای انجام کارهای خود است (طبری، ۱۴۲۰، ج ۲۱، ص ۲۱۵؛ مکارم شیرازی، ۱۴۲۱، ج ۱۴، ص ۵۲۹).

۲.۴.۷. مهارت داشتن در روش‌های تبلیغی

مبلغان دینی برای رسیدن به هدف خود از روش‌های متنوع تبلیغی بهره می‌برند. سخنرانی، مناظره، استدلال عقلی و تحریک عواطف طرف مقابل نمونه‌ای از روش‌های تبلیغی است. استدلال‌های عقلی از پرکاربردترین روش‌های قرآن کریم در اثبات حقیقت و قانع کردن مخالفان است؛ همچنین تحریک عواطف و احساسات انسانی نیز روش مؤثری در تأثیر بر آن‌هاست؛ زیرا انسان آمیزه‌ای از عقل و عاطفه است. چه بسا فردی از طریق استدلال عقلی قانع شود و فرد دیگری از طریق احساس و وجدان تحت تأثیر قرار گیرد (یوسف مصطفی، ۱۳۸۶، ص ۲۷۸).

بررسی از اخبار مربوط به خطابه‌ی جعفر بن ابی‌طالب^(ع) در مجلس نجاشی نشان می‌دهد که وی از این دو روش تبلیغی به خوبی بهره برده است. ایشان هم از طریق منطق و استدلال، عقاید جاهلی مانند وثنیت و غیره و نیز عقاید نصاری مانند عقیده پدر و پسر نسبت به خداوند و حضرت عیسی^(ع) را مردود شمرده و بر عقاید دین اسلام صحه گذاشته و هم از طریق تحریک عواطف و احساسات حاضران، در درون آنان نفوذ کرده و بر آنان تأثیر گذاشته است؛ تا جایی که در برخی اخبار آمده است که نجاشی پس از خطابه‌ی جعفر^(ع)، اسلام آورده است (ابن ابی‌شیبه، ۱۴۰۹، ج ۷، ص ۳۵۰؛ ابوداود سجستانی، ۱۴۳۰، ج ۵، ص ۱۱۳).

هدف قرار دادن دل‌های مخاطب یکی از راهکارهای تبلیغی پیامبر^(ص) بوده است، به گونه‌ای که پیام در دل‌های آنان نفوذ می‌کرد و قلب‌ها را به تسخیر خود درمی‌آورد. بدین ترتیب، مبلغان دینی هم باید منطق قوی و قدرت استدلال بالایی در مناظرات دینی داشته باشند و هم بتوانند با

سخنان خود احساسات و عواطف طرف مقابل را تحریک کنند و وجدان خفته‌ی وی را بیدار نمایند.

۷.۴.۳. لزوم حرکت خودجوش و درونی مبلغان

منظور از حرکت خودجوش مبلغ دینی آن است که هر مبلغی، خود برای موفقیت مأموریت تبلیغی خود پیش‌قدم شود و مقدمات علمی و عملی این مأموریت را آماده سازد، بدون اینکه منتظر درخواست دیگران باشد. بر مسلمانان واجب است که همیشه برخی از آنان به دنبال تفقه در دین و فراگیری علوم دینی باشند تا آن را برای دیگران تبلیغ کنند؛ به علت آیه‌ی «وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْ لَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ» (توبه: ۱۲۲). هر فردی که مسئولیت خطیر تبلیغ دین را پذیرفته است، باید در هنگام نیاز و در صورتی که در خود تأهل و صلاحیت وارد شدن در میدان را احساس کند، بر وی واجب است که پیش‌قدم گردد و نقاط قوت خود را ابراز نماید.

در داستان جعفر بن ابی‌طالب^(ع) و نجاشی نیز آمده است، هنگامی که مسلمانان برای تعیین نماینده و متکلم به مشورت نشستند، خود جعفر^(ع) به علت صلاحیتی که در خود دیده، پیش‌قدم گردیده است (بیهقی، ۱۴۰۵؛ ج ۲، ص ۲۹۸؛ ابن‌اثیر، ۱۴۰۹، ج ۳، ص ۲۰۲).

دیگر اینکه مبلغان دینی باید از صمیم قلب و اعماق وجود در راه هدایت مردم و نجات آنان از گمراهی و شبهات و تاریکی‌های پیرامون، تلاش و کوشش مضاعف داشته باشند. خداوند در توصیف پیامبر^(ص) می‌فرماید: «لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ» (توبه: ۱۲۸). «حرص» در لغت به معنای طمع بسیار است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۲۲۷) و در اینجا، طبق روایات آمده است که پیامبر^(ص) نسبت به هدایت گمراهان، حرص و طمع زیادی می‌ورزید (طبری، ۱۴۲۰، ج ۱۴، ص ۵۸۷).

مبلغان در صورت موفقیت نداشتن در مأموریت خود که همان هدایت بشریت است، نباید ناامید و مأیوس شوند و باید به تلاش خود ادامه دهند و توفیق نداشتن در رسیدن به مقصود باید مایه‌ی حزن و ناراحتی آنان شود، همان‌گونه که پیامبر^(ص) از رویگردانی قوم و اعراض آنان از دین اسلام ناراحت و محزون می‌گردید. خداوند متعال خطاب به پیامبر^(ص) می‌فرماید: «لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسِكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ» (شعراء: ۳). «بخع» در اینجا به معنی به هلاک رساندن (اذیت و آزار) نفس خود از فرط ناراحتی است (جوهری، ۱۴۰۷، ج ۳، ص ۱۱۸۳؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۱۱۰). خداوند برای تسلی خاطر پیامبر^(ص) و سبک کردن غم و اندوه پیامبر^(ص) و برطرف نمودن ناراحتی وی به سبب ایمان نیاوردن کافران، ایشان را با این آیات خطاب قرار داده است (طبرسی، ۱۴۱۵، ج ۷، ص ۳۲۰).

۸. نتایج و فواید قصه‌ی جعفر و نجاشی برای تبلیغ و مبلغان

اخبار مرتبط با اعزام گروهی از مسلمانان به سرپرستی جعفر بن ابی‌طالب^(ع) به سوی حبشه برای تبلیغ دین نوپای اسلام در بردارنده‌ی فواید و نتایجی است که باید در تبلیغ دین به آن‌ها توجه کرد. این نتایج شامل نکات ذیل است:

۸. ۱. ویژگی‌های ذاتی و قابلیت‌های درونی دین اسلام

منظور از ویژگی‌های ذاتی دین اسلام سهل‌الانتشار بودن این دین و قابلیت پذیرفتن آن از سوی جوامع بشری است. صفات و آموزه‌های انسانی و اخلاقی دین اسلام آن را به‌عنوان دینی قابل‌قبول در میان ادیان قرار داده است. همان‌گونه که بعضی اخبار نشان می‌دهند، نمایندگان نجاشی که برای تحقیق درباره‌ی پیامبر^(ص) و دین اسلام به‌سوی وی اعزام شدند، هنگامی‌که از اسلام و آموزه‌های آن آگاهی یافتند، به این دین گرویدند (ابن‌اسحاق، ۱۳۹۸، ص ۲۱۸؛ طبری، ۱۴۲۰، ج ۱۰، ص ۵۰۰) و خود نجاشی نیز پس از آگاهی از این آموزه‌ها اسلام آورده است (قمی، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۱۷۶؛ جرجانی، ۱۴۲۹، ج ۳، ص ۱۱۳۲).

۸. ۲. اهمیت و جایگاه مبلغان دینی

نقش بی‌بدیل جعفرین‌ابی‌طالب^(ع) در دفاع از دین اسلام نزد نجاشی و یارانش که نصرانیت را پذیرفته بودند و نیز ابراز شجاعت در مقابله با انکار و تهدیدات نمایندگان قریش، حاکی از جایگاه خطیر و مهم مبلغان دینی در مقابله با تهدیدات و شبهات و مذاهب و عقاید گمراه‌کننده است. مبلغ جایگاهی رفیع و منزلتی ارزشمند دارد؛ زیرا کار مبلغ هدایت و زنده کردن انسان‌هاست. قرآن کریم می‌فرماید: «... مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا...» (مائده: ۳۲)؛ که یکی از معانی زنده کردن نفس، هدایت آن به‌سوی حق و راهنمایی آن به‌سوی ایمان دانسته شده است (طباطبایی، بی‌تا، ج ۵، ص ۳۱۷). در طول تاریخ اسلام، فرقه‌ها و گروه‌های مذهبی فراوان با اعتقادات و خرافات و شبهات گوناگون و متفاوت ظاهر شدند که نقش عالمان و مبلغان برای دفع این شبهات و اعتقادات، پررنگ و آشکار بوده است. در روایات فراوانی آمده است که معصومین^(ع) با فرقه‌های گوناگونی از مخالفان خود، چه کسانی که به‌طورکلی منکر اسلام بودند و چه کسانی که مخالف مذهب اهل‌بیت^(ع) بودند، بحث و مناظره می‌کردند و گاهی اوقات یاران آموزش‌دیده خود را برای مناظره با دیگران می‌فرستادند. این موضوع باید امروزه نیز استمرار بیابد و مبلغان دینی در هر زمان و مکان و با برخورداری از سطح بالایی از دانش و مهارت‌های خاص، به مناظره و تبلیغ دین اسلام بپردازند.

۸. ۳. ضرورت عمل برای آماده کردن کامل مبلغان

«مدیریت مذهبی جامعه، پرورش عالمان، مبلغان، مجتهدان و مراجع دینی از مهم‌ترین وظایف مؤسسات تبلیغی و حوزه‌های علمیه است» (علیمرادی، ۱۳۹۵، ص ۲۲). وظیفه و جایگاه خطیر و مهم مبلغان دینی بر مؤسسات ایجاب می‌کند که افراد نابغه و با سطح سواد بالا جامعه را گزینش و جذب کنند و در راه تربیت و آموزش آنان عمل نمایند. مبلغان نیز لازم است که نکات ضعف و کاستی‌های درونی خود را شناسایی کنند و برای برطرف کردن آن‌ها گام بردارند. بر مؤسسه‌های مسئول آموزش و تربیت مبلغان دینی واجب است که متناسب با مقتضیات زمان، به آماده‌سازی و تعلیم آنان بپردازند.

مبلغان، خود نیز متناسب با نیاز روز، سطح آگاهی و دانش خود را ارتقا دهند و به کسب علوم نوین مرتبط با دین بپردازند تا بتوانند به شبهات و پرسش‌های جوانان امروزی پاسخ دهند.

۴.۸. مشکلات و سختی‌های مبلغان در مسیر تبلیغ

یکی از مسائل و موضوعاتی که در مأموریت تبلیغی جعفر بن ابی‌طالب^(ع) و یارانش به حبشه کاملاً مشهود بود، بلاها و مشکلاتی است که این مأموریت مهم را از هم‌هی جهات احاطه کرده بود. آنان علاوه بر اذیت و آزاری که در راه رسیدن به حبشه و گذشتن از صحرا و سپس عبور از دریا به جان خریدند، هنگام رسیدن به حبشه نیز با خطر در بند کشیدن و تحویل دادن آنان به نمایندگان قریش مواجه شدند؛ زیرا قریش بلافاصله پس از دریافت خبر عزیمت گروهی از مسلمانان به حبشه، زبده‌ترین افراد خود را برای بازگرداندن آنان، به حبشه اعزام کردند (ابن اسحاق، ۱۳۹۸، ص ۲۱۳؛ ابن هشام، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۳۳۴؛ ابن حنبل، ۱۴۲۱، ج ۳، ص ۲۶۳ و ج ۳۷، ص ۱۷۰). از برخی اخبار برمی‌آید که قریش قصد داشت که با هدف انتقام از مسلمانان، پس از بازگرداندن جعفر و یارانش از حبشه، آنان را در برابر کشته‌شدگان کفار در جنگ بدر به قتل برساند (عامری حرّی، بی‌تا، ج ۱، ص ۹۷). علاوه بر آن، مسلمانان در حبشه نیز با برخی از اذیت و آزارهای حبشیان متعصب مواجه بودند (احمد، ۲۰۱۲، ص ۱۵).

نظر در تاریخ بشریت و تاریخ پیامبران نشان می‌دهد که مسیر دعوت و تبلیغ برای ادیان الهی پر از خطرات و مشکلات بوده است و این موضوع تا جایی پیش رفته که پیامبر^(ص) و یارانش در مسیر تبلیغ و ایستادگی در مقابل مشکلات، از خداوند طلب کمک و یاری نموده‌اند. آیه‌ی «أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَ لَمْ يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْمُ الْأُنْثَاءِ وَالصَّرَاءِ وَ زُلُّوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرَ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ» (بقره: ۲۱۴)، حکایت از این امر دارد. حدیث «مَا أَوْذَى نَبِيٍّ مِثْلَ مَا أَوْذِيَ» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۳۹، ص ۵۶) از زبان پیامبر^(ص) نیز در این باب می‌گنجد.

اما موضوع مهم آن است که مبلغان دینی در برابر همه‌ی مشکلات و سختی‌ها مقاومت کنند و از خود ضعفی نشان ندهند، همان‌گونه که درباره‌ی پیامبران و یارانشان در قرآن آمده است: «وَ كَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُونَ كَثِيرًا فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ مَا ضَعُفُوا وَ مَا اسْتَكَانُوا وَ اللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ» (آل عمران: ۱۴۶).

۵.۸. اهمیت جنگ کلامی و تبلیغاتی (جنگ نرم یا جنگ رسانه‌ای)

از دیگر فواید و نتایجی که از داستان جعفر^(ع) و نجاشی به دست می‌آید، اهمیت جنگ کلامی و تبلیغاتی میان جبهه حق و باطل است. در اخبار مربوط به اعزام گروهی از مسلمانان به حبشه نقل شده است، هنگامی که نمایندگان قریش با تبلیغات گسترده و همه‌ی فرهنگی به برخی اعتقادات مسلمانان به قصد تخریب و جبهه‌ی آنان نزد نجاشی و یارانش حمله‌ور شدند (ابن اسحاق، ۱۳۹۸، ص ۲۱۳؛ ابن هشام، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۳۳۴؛ ابن حنبل، ۱۴۲۱، ج ۳، ص ۲۶۳ و ج ۳۷، ص ۱۷۰)، جعفر بن ابی‌طالب^(ع) نیز در مقابل،

با بهره بردن از گفتار موزون و سنجیده و همچنین با تبلیغ بر ضد فرهنگ و اعتقادات دشمن و نکوهش آن‌ها و نیز تعریف و تمجید از فرهنگ اسلامی توانست به هدف خود که همان غلبه بر دشمن یعنی نمایندگان قریش برسد و در تأثیر گذاشتن بر حاضران و مجذوب کردن آنان به سوی اسلام موفق عمل کند. امروزه، از جنگ کلامی یا به اصطلاح جنگ فکری، به عنوان جنگ نرم یا جنگ رسانه‌ای نام برده می‌شود که گاهی اوقات قدرت تخریبی و ویران‌کننده‌ی آن از جنگ و مقابله‌ی نظامی سنگین‌تر است. امروزه، دشمنان اسلام با همه‌ی توان و با بهره‌بری از امکانات و فناوری‌های روز، به‌ویژه با بهره بردن از رسانه‌های گوناگون، فکر و اندیشه‌ی مسلمانان را مورد حمله قرار داده‌اند. بر همه‌ی مؤسسات تبلیغی و مبلغان دینی واجب است که در این میدان نیز با همه‌ی توان خود پا بگذارند و در مقابل دشمن مقابله به‌مثل کنند. مؤسسات تبلیغی باید همه‌ی امکانات لازم را در اختیار مبلغان دینی قرار بدهند تا بتوانند در عرصه‌ی فضای رسانه‌ای نیز به نشر حقایق دین اسلام و خنثی کردن توطئه‌های دشمنان پردازند. مبلغان باید از فضای مجازی در امر تبلیغ دین به نحو شایسته‌ای بهره ببرند. از مهم‌ترین ویژگی‌های فضای مجازی که ضرورت تبلیغ در آن را ایجاب می‌کند مواردی مانند کثرت مخاطبان، کثرت شبهات، دسترسی آسان مخاطبان، نداشتن محدودیت زمانی و مکانی، هجوم دشمن از فضای مجازی و غیره است. یکی از فضاهای مجازی که تقریباً در دسترسی همگان قرار دارد، اینترنت است. فضای اینترنت می‌تواند بستر مناسبی برای فعالیت مبلغان دینی باشد؛ زیرا این فضا با برخورداری از قابلیت دوسویه، به کاربران امکان برقراری ارتباط آزاد، ایمن و گمنام با افراد مختلف از هر قشر، نژاد، قومیت، ملیت و مذهب را داده است.

۸.۶. لزوم گزینش، تربیت و به‌کارگیری مبلغان توانا از سوی مؤسسات تبلیغی

در برخی روایات آمده است که پیامبر^(ص) در تعریف و تمجید از جعفر بن ابی‌طالب^(ع) به وی فرموده است: «اشبهت خلقی و خلقی» (ابن اثیر، ۱۴۰۹، ج ۱، ص ۳۴۲؛ ابن حجر عسقلانی، ۱۴۱۵، ج ۱، ص ۵۹۲). این روایت نشان می‌دهد که گزینش جعفر بن ابی‌طالب^(ع) برای انجام مأموریت مهم تبلیغ در حبشه، بی‌دلیل نبوده است و ایشان ویژگی‌های و توانایی‌هایی داشته است. در عصر حاضر نیز لازم است که مؤسسات تبلیغی در جذب و به‌کارگیری مبلغان دینی، نهایت دقت و توجه را اعمال کنند. «یکی از علل مهم ابتلای مبلغان به آسیب‌های اخلاقی، عملکرد ضعیف یا مسامحه‌کاری آنان در احراز صلاحیت‌های لازم اخلاقی، علمی و عملی مبلغان دینی است که زمینه را برای ورود افراد آسیب‌پذیر در امر خطیر تبلیغ را مهیا می‌کند» (احمدپور، ۱۳۹۷، ص ۴۷).

۸.۷. کوتاهی و عقب‌نشینی نکردن از ثوابت و مبانی دینی

به‌رغم همه‌ی تهدیدات و خطراتی که مأموریت تبلیغی جعفر بن ابی‌طالب^(ع) و یارانش را احاطه کرده بود و به‌رغم اذیت و آزارهایی که از حبشیان در دوره‌ی زمانی حضور در حبشه متحمل شدند؛ اما اخبار مربوطه نشان از آن دارد که مسلمانان هیچ‌گاه در انجام مأموریت خود کوتاه نیامدند و تا

رسیدن به هدف مطلوب عقب‌نشینی نکردند. مسلمانان اعزامی به حبشه با اطلاع قبلی از اینکه دین حبشیان و برخی اعتقادات آنان با عقاید اسلامی متناقض است، در مجلس پادشاه حبشه و بزرگان دینی آن‌ها حضور یافتند و عقاید خود را به‌صراحت اعلام کردند. آنان هیچ‌گاه به قصد راضی نگه داشتن طرف مقابل و سازش با دشمن حاضر به سرپوش گذاشتن بر عقاید و احکام و مبانی دین اسلام نشدند و به‌صورت واضح و صریح آن‌ها را بیان کردند. «سازش‌ناپذیری در اصول به معنی داشتن قاطعیت، صلابت، انعطاف‌ناپذیری در اصول و مبانی دین و مذهب، ارزش‌ها و احکام اسلامی است» (نگارش، ۱۳۸۵، ص ۸۵).

در اخبار مربوط به ملاقات جعفر بن ابی‌طالب^(ع) و یارانش با نجاشی پادشاه حبشه ذکر شده است که به هنگام ورود نجاشی، همه‌ی حاضران، به‌جز مسلمانان، سر به تعظیم بردند. آنان به هنگام اعتراض نجاشی درباره‌ی چرایی تعظیم نکردن آنان برای وی پاسخ دادند که تعظیم، تنها مخصوص خداوند است و آنان حق ندارند برای بندگان تعظیم کنند (ابن ابی‌شیبه، ۱۴۰۹، ج ۷، ص ۳۵۰؛ رویانی، ۱۴۱۶، ج ۱، ص ۳۳۱؛ ابن‌حبان، ۱۳۹۳، ج ۱، ص ۶۴). آنان هیچ‌گاه به این فکر نیفتادند که برای راضی نگه داشتن پادشاه، برای وی تعظیم کنند و از اعتقاد خود مبنی بر تعظیم نکردن برای بندگان کوتاه نیامدند.

آیات «خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَ اذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ» (بقره: ۶۳) و «يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ» (مریم: ۱۲) نیز نشان‌دهنده‌ی لزوم عمل کردن به دین با قوت و جدیت است (طبرسی، ۱۴۱۵، ج ۱، ص ۲۴۵ و ج ۶، ص ۴۰۷). «تسامح و تساهل در بیان آموزه‌های دینی و عمل به آن‌ها به بهانه‌ی جذب مردم بیشتر به‌سوی خود و اقبال آن‌ها به دین، از آفات اخلاقی برخی مبلغان دینی است» (احمدپور، ۱۳۹۷، ص ۴۱). امروزه و در عصر حاضر نیز، مبلغان هیچ‌گاه نباید در هنگام برخورد با برخی موانع پیش‌رو، از مبانی اعتقادی خود عقب‌نشینی کنند و یا برای راضی نگه داشتن دشمنان و سازش با آنان، از بعضی از آموزه‌های اسلام کوتاه بیایند، بلکه باید با جدیت و قوت برای تبلیغ و ترویج این دین آسمانی، همه‌ی تلاش و توان خود را به‌کارگیرند.

۹. نتیجه‌گیری

نتایج و یافته‌های پژوهش حاضر بدین گونه است:

۱. مبلغان دینی برای موفقیت و رسیدن به نتیجه‌ی ایدئال باید متصف و متخلق به ویژگی‌های ذیل باشند: الف. ویژگی‌های ایمانی و اعتقادی؛ مانند اخلاص و توکل؛ ب. ویژگی‌های علمی؛ مانند احاطه به عقاید و احکام اسلام، احاطه به عقاید و احکام ادیان و مذاهب دیگر، شناخت مبانی و اصول تبلیغی؛ ج. ویژگی‌های اخلاقی؛ مانند شجاعت، حکمت، خوش‌اخلاقی، سعه‌صدر و صبر؛ د. ویژگی‌های روحی و جسمانی؛ مانند مهیا بودن عناصر فطری موردنیاز برای تبلیغ و مهارت داشتن در روش‌های تبلیغی.

۲. قصه‌ی جعفر بن ابی‌طالب^(ع) و مأموریت تبلیغی وی در حبشه، برای مبلغان دینی و مؤسسات تبلیغی امروزی نتایج و فواید ذیل را به دنبال داشته است: الف. شناخت ویژگی‌های ذاتی و

قابلیت‌های درونی دین اسلام؛ ب. اهمیت و جایگاه مبلغان دینی؛ ج. اهمیت جنگ کلامی و تبلیغاتی (جنگ نرم یا جنگ رسانه‌ای)؛ د. لزوم گزینش، تربیت و به‌کارگیری مبلغان توانا از سوی مؤسسات تبلیغی؛ ی. کوتاهی و عقب‌نشینی نکردن از ثوابت تبلیغی و مبانی دینی.

منابع

- ابن ابی حاتم، عبدالرحمن بن محمد؛ تفسیر القرآن العظیم؛ تحقیق اسعد محمد الطیب؛ چاپ سوم، سعودیه: مکتبه نزار مصطفی الباز، ۱۴۱۹ ق.
- ابن ابی شیبہ، عبدالله؛ المصنف؛ تحقیق کمال یوسف الحوت؛ ریاض: مکتبه الرشد، ۱۴۰۹ ق.
- ابن اسحاق، محمد؛ السیره؛ تحقیق سهیل زکار؛ بی جا: دار الفکر، ۱۳۹۸ ق.
- ابن الأزهری، محمد بن احمد؛ تهذیب اللغه؛ تحقیق محمد عوض مرعب؛ بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۲۰۰۱ م.
- ابن حنبل، احمد؛ المُسند؛ تحقیق شعیب الارنؤوط و عادل مرشد؛ بی جا: موسسه الرساله، ۱۴۲۱ ق.
- ابن خُزیمه، ابوبکر محمد بن اسحاق؛ صحیح ابن خُزیمه؛ تحقیق: محمد مصطفی الاعظمی؛ چاپ سوم، بیروت: المکتب الاسلامی، ۱۴۲۴ ق.
- ابن عبدالبر، یوسف بن عبدالله؛ الأستیعاب فی معرفه الأصحاب؛ تحقیق علی محمد البجاوی؛ بیروت: دار الجیل، ۱۴۱۲ ق.
- ابن فارس، احمد؛ معجم مقاییس اللغه؛ تحقیق عبد السلام محمد هارون؛ بیروت: دارالفکر، ۱۳۹۹ ق.
- ابن منظور، محمد بن مُکرم؛ لسانُ العرب؛ چاپ سوم، بیروت: دار صادر، ۱۴۱۴ ق.
- ابن اثیر، علی بن محمد؛ اسد الغابه فی معرفه الصحابه؛ بیروت: دار الفکر، ۱۴۰۹ ق.
- ابن حُبَّان، محمد؛ الثقات؛ حیدرآباد دکن هند: دائره المعارف العثمانیه، ۱۳۹۳ ق.
- ابن حجر عسقلانی، احمد بن علی؛ الأصابه فی تمییز الصحابه؛ تحقیق عادل احمد عبدالموجود و علی محمد معوض؛ بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۵ ق.
- ابن قتیبہ دینوری، عبدالله بن مسلم؛ غریب الحدیث؛ تحقیق د. عبدالله جبوری؛ بغداد: مطبعه العانی، ۱۳۹۷ ق.
- ابن کثیر، اسماعیل بن عمر؛ البدایه و النہایه؛ تحقیق عبدالله بن عبد المحسن التکی؛ بی جا: دار هجر للطباعه و النشر، ۱۴۱۸ ق.
- ابن هشام، عبدالملک؛ السیره النبویه؛ تحقیق مصطفی السقا و ابراهیم الایاری و عبد الحفیظ الشلیبی؛ چاپ دوم، مصر: مکتبه و مطبعه البابی الحلبی و اولاده بمصر، ۱۳۷۵ ق.
- ابوالسعود، محمد بن محمد؛ تفسیر ابی السُعود؛ بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی تا.
- ابوداود سجستانی، سلیمان بن اشعث؛ السنن؛ تحقیق شعیب الارنؤوط و محمد کامل قره بللی؛ بی جا: دار الرساله العالمیه، ۱۴۳۰ ق.
- ابونعیم اصفهانی، احمد بن عبدالله؛ معرفه الصحابه؛ تحقیق عادل بن یوسف العزازی؛ ریاض: دار الوطن للنشر، ۱۴۱۹ ق.
- احمد، یوسف؛ الإسلام فی الحَبشه؛ قاهره: موسسه هنداوی للتعلیم و الثقافه، ۲۰۱۲ م.
- احمدپور، مهدی؛ «گونه شناسی و تحلیل آسیب های اخلاقی تبلیغ دین»؛ اخلاق، شماره ۲۹، ۱۳۹۷ ش.
- العوده، سلیمان بن حمد؛ مرویات الهجرة؛ بی جا: بی نا، بی تا.
- بیهقی، احمد بن حسین؛ دلائل النبوه؛ بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۰۵ ق.

- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد؛ تصنیف غُرر الحکم و دُرر الکلم؛ تحقیق مصطفی درایتی؛ قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶ ش.
- جاحظ، عمرو بن بحر؛ رسائل جاحظ؛ تحقیق عبدالسلام محمد هارون؛ قاهره: مکتبه الخانجی، ۱۳۸۴ ق.
- جرجانی، عبدالقاهر بن عبدالرحمن؛ درج الدرر فی تفسیر الآی و السور؛ تحقیق ولید بن احمد بن صالح و ایاد عبد اللطیف القیسی؛ بریتانیا: مجله الحکمه، ۱۴۲۹ ق.
- جوهری، اسماعیل؛ الصّاح تاج اللّغه؛ تحقیق احمد عبدالغفور عطار؛ چاپ چهارم، بیروت: دار العلم للملایین، ۱۴۰۷ ق.
- خاکپور، حسین و همکاران؛ «راهکارهای رفع موانع ارتباطات انسانی از منظر قرآن و روایات»؛ آموزه‌های تربیتی در قرآن و حدیث، شماره ۸، ۱۳۹۷ ش.
- خطابی، حمد بن محمد؛ غریب الحدیث؛ تحقیق عبد الکریم ابراهیم الغرباوی؛ دمشق: دار الفکر، ۱۴۰۲ ق.
- ذهبی، محمد بن احمد؛ سیر اعلام النبلاء؛ تحقیق گروهی از محققین با سرپرستی شعیب الارنوو؛ چاپ سوم، بی‌جا: موسسه الرساله، ۱۴۰۵ ق.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد؛ المفردات فی غریب القرآن؛ تحقیق صفوان عدنان داودی؛ دمشق-بیروت: دار القلم و الدار الشامیه، ۱۴۱۲ ق.
- رویانی، محمد بن هارون؛ المُسند؛ تحقیق ایمن علی ابویمانی؛ قاهره: موسسه قرطبه، ۱۴۱۶ ق.
- زبیدی، محمد بن محمد بن عبد الرزاق؛ تاج العروس؛ جمعی از محققین، بی‌جا: نشر دار الهدایه، بی‌تا.
- طباطبایی، محمد حسین؛ تفسیر المیزان؛ قم، انتشارات جامعه مدرسین قم؛ بی‌تا.
- طبرانی، سلیمان بن احمد؛ الأحادیث الطّوال؛ تحقیق حمدی بن عبدالمجید السلفی؛ چاپ دوم، موصل: مکتبه الزهرا، ۱۴۰۴ ق.
- طبرسی، فضل بن حسن؛ مَجْمَعُ البیان فی تفسیر القرآن؛ گروهی از محققین، بیروت: موسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۴۱۵ ق.
- طبری، محمد بن جریر؛ جامعُ البیان فی تأویل القرآن (تفسیر الطبری)؛ تحقیق احمد محمد شاکر؛ موسسه الرساله، ۱۴۲۰ ق.
- عامری حرّضی، یحیی بن ابی بکر؛ بَهجَه المَحافل و بَغیَه الأمثال؛ بیروت: دار صادر، بی‌تا.
- علیمرادی، مصطفی؛ «حوزه‌های علمیه و فضای مجازی»؛ ره‌آورد نور، شماره ۵۶، ۱۳۹۵ ش.
- قرائتی، محسن؛ قرآن و تبلیغ؛ تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۸ ش.
- قُمّی، علی بن ابراهیم؛ التفسیر؛ قم: موسسه دار الکتاب للطباعه و النشر، ۱۴۰۴ ق.
- کهنوند، محمد؛ «آسیب شناسی تبلیغ دین در شبکه‌های اجتماعی»؛ مبلغان، شماره ۲۲۴، ۱۳۹۶ ش.
- مجلسی، محمد باقر؛ بحارُ الأنوار الجامعه لِدررِ اخبّارِ الامّه الأطهار؛ تحقیق ابراهیم میانجی و محمد باقر بهبودی؛ چاپ سوم، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
- مکارم شیرازی، ناصر؛ الأمثل فی تفسیر کتاب الله المنزل؛ قم: مدرسه امام علی بن ابی طالب، ۱۴۲۱ ق.
- نگارش، حمید؛ «راهکارهای تبلیغی پیامبر اعظم^(ص)»؛ پیام، شماره ۷۷، ۱۳۸۵ ش.

- واحدی، علی بن احمد؛ اسبابُ نُزولِ الْقُرْآن؛ تحقیقِ عِصام بن عبدالمحسن الحمیدان؛ چاپ دوم، الدمام السعودیه: دار الاصلاح، ۱۴۱۲ ق.
- واقدی، محمد بن عمر؛ المغازی؛ تحقیق مارسدن جونس؛ چاپ سوم، بیروت: دار الاعمی، ۱۴۰۹ ق.
- الحدیثه للطباعه و النشر، ۱۴۲۷ ق.
- یوسف مصطفی، محمد؛ «نگاهی به روابط عمومی در ارتباطات اسلامی، مطالعه‌ای در سیره تبلیغی پیامبر اکرم (ص)»؛ رسانه، شماره ۶۹، ۱۳۸۶ ش.